

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése

PhD értekezés tézisei

Fülöp Éva

Témavezető: Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola
Szociálpszichológia Program

2010.

Történet és identitás

Az identitás, mint a személyes önazonosság, a folytonosság, a másoktól való elkülönülés és az egyes szociális partnerekkel való azonosság érzése és tudata, nemcsak egyéni, de legalább annyira társas folyamatok hatása mellett formálódik. Identitásunk kialakulásában igen jelentős az a nézetrendszer- tágabb értelemben valóságkonstrukció- melyet saját csoportunkkal közösen dolgozunk ki és tartunk fenn (László, 2005). A csoportok története hordozza azokat a tapasztalatokat, élményeket, melyekben a tagok osztoznak, melyek megteremtik közös identitásukat (László, 2005; Liu és László, 2007; Liu és Hilton, 2005). A narratívum olyan alapvető jelenéskonstrukciós eszköz, mely nemcsak tudáskonstrukciónak, hanem élményszerveződési módnak is tekinthető. Az elbeszélés egyszerre formálja az ember belső világát és kapcsolja őt kultúrájához és társadalmához. A nyelvi struktúrák olyan lelkiállapotok és folyamatok kifejezői is egyben, amelyekben az emberek saját maguk és világuk jelentéseit szervezik. A csoportok történetének elbeszélései alkalmasak arra, hogy általuk megismerjük azokat a jelentésmintákat, melyeket a csoport létrehoz és melyek összessége a társas identitást alkotja (László, 2005).

A történelem, mint az emberiség történetének kronologikus sorrendben való elbeszélése maga is narratívumnak tekinthető. A történelemtől alkotott reprezentációk jelentős szerepet töltenek be a csoport identitása szempontjából, hiszen a közös múltnak az egymás után következő generációkon átívelő megosztása biztosítja a folytonosság érzését a közösség számára, jelentéssel és értékekkel ruházza fel a jelen és a múlt történéseit, egyben azonosulási mintákat kínál tagjainak. Ezeknek a reprezentációknak, melyeket a csoport kollektív emlékezete (Halbwachs, 1925; 1941; 1950) megőriz, illeszkedniük kell a csoport által magáról fenntartott identitáskonstrukcióhoz (László, 2005). A kollektív emlékezet fenntartásában kitüntetett szereppel bírnak a csoport számára jelentős elbeszélések (kanonikus szövegek, szépirodalmi művek), a reprezentációk történetekben kommunikálódnak (Jovchelovich 1995; Flick 1995; László, 1997). Ennek megfelelően a történetekben benne rejlenek azok az érzelmi-indulati töltések, vagyis élményszintű reprezentációk, amelyek a csoport dinamikájával és a csoportidentitás fenntartásával függenek össze.

Kutatásunk arra a feltevésre épül, hogy azok az események, melyek egy csoport-jelen esetben nemzet- életében *ismétlődő* jelleggel visszatérnek (például megszállás, belpolitikai

harcok, diktatúra, stb.) a kollektív emlékezetben őrzött elbeszélések révén kialakíthatják és fenntarthatják az érzelmi válaszoknak egy olyan mintázatát, amely válaszkészség formájában jellemzővé válik a csoportra és beépül a nemzeti identitásba.

Érzelmekek a társas világban

Vizsgálatunk azokhoz a kutatásokhoz kapcsolódik, melyek az érzelmekek szociális kontextusára irányítják a figyelmet. Ide tartoznak az érzelmekek kulturális modelljei (például Benedict, 1946; Markus és Kitayama, 1991; Shweder, 1991), melyek a kulturális konstrukciós keretek szerepét emelik ki az érzelmekek értelmezésében, előfordulásában. Ugyanígy ide sorolhatók azok a megközelítések, melyek a társadalmi folyamatokra összpontosítanak az érzelmekek keletkezésében, így például az érzelmi orientáció fogalmát alkalmazó kutatások, melyek úgy vélik, hogy a csoportok életében ismétlődően megjelenő emocionális tapasztalatok hajlamossá teszi a csoportok, társadalmak tagjait egyes érzelmekek átélésére (lásd áttekintésként Bar-Tal, Halperin és de Rivera, 2007). A szociálpszichológiában a csoport-alapú érzelmekek (Smith, 1993) vizsgálata két nagyobb paradigmán belül zajlik. Ez a két paradigma a csoportközi érzelmekek elmélete (Mackie és Smith, 1998; Mackie, Devos és Smith, 2000) és a kollektív érzelmekek (például Doosje, Branscombe, Spears és Manstead, 1998) elmélete. Mindkettő abból indul ki, hogy az egyének érzelmekeit élhetnek át valamely csoporthoz való tartozásuk és azzal való azonosulásuk által. A csoportközi helyzetek kiértékelése csoport-alapú érzelmekekhez vezet, melyek konvergálhatnak az azonos csoportba tartozók esetén.

Történelmi pálya- történelmi pályához kapcsolódó érzelmekek

Ezekhez a szociális folyamatokat figyelembe vevő érzelmekek-koncepciókhoz kapcsolódik kutatásunk. Az általunk javasolt modell ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a csoporttagság révén az egyén részesedik a csoport kollektív emlékezetében, és érzelmei, legalább is a történetileg releváns konfliktus helyzetekben, a kollektív emlékezetben őrzött érzelmi mintázatokat követik. A csoporttagság és a csoport-történet kapcsolata válik hangsúlyossá ebben a megközelítésben, az identitás folytonossági aspektusa emelődik ki.

László (2005) úgy gondolja, hogy nem csupán egyének rendelkeznek „életpályával”(Gergen és Gergen, 1988), hanem a nemzetek kollektív emlékezetében is létezik a pozitívan illetve negatívan értékelt jelentős történelmi eseményeknek egy jellemző

szekvenciája, egy „*történelmi pálya*”, ami az életpályához hasonlóan a nemzet identitásának fontos építőeleme. A történelmi pálya kollektív emlékezeti reprezentációja tartalmazza a nemzeti csoport jellegzetes érzelmi megküzdési módjait is (László, 2008).

A magyar kollektív emlékezetben, a pozitívan értékelt események lényegében a középkorban befejeződnek. Ha a későbbi századokban fel is tűnnek, a pozitív események mind negatívba fordultak, bukással és elnyomással végződtek. Ez a mintázat csak sorra ismétlődött a történelem folyamán és ebben a formában épült be a kollektív emlékezetbe (László, Ehmann és Imre, 2002).

Tanulmányunk alapgondolata az, hogy egy társadalom érzelmi irányultsága-legalábbis a történelmileg releváns csoportközi helyzetekben- magából a társadalom történelméből ered és annak adott lefolyása alapján ölt egyedi jelleget.

Három különféle forrását céloztuk meg a kollektív emlékezetben őrzött reprezentációk érzelmi szerveződésének: kísérleti elrendezésben, történelemkönyvekben illetve laikusok történelmi narratívumaiban és történelmi regényekben tanulmányoztuk a magyar nemzeti identitáshoz kapcsolódó érzelmi válaszmintákat.

I. Vizsgálat: Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban, a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyzása

Elsőként kísérleti körülmények között tanulmányoztuk a történelmi kontextusba ágyazott csoportközi szituációkban megjelenő érzelemtulajdonítást. A történelmi konfliktushelyzeteket megjelenítő történetekről úgy véltük, hogy mozgósítják majd a nemzeti identitáshoz tapadó képzeteket és az azokhoz tartozó jellegzetes érzelmi működésmódokat.

Kísérleti személyeink (N=71) hat pár csoportközi konfliktust elbeszélő történetet kaptak. A történetekben hat különböző külső csoport szerepelt (törökök, oroszok, románok, szlovákok, szerbek, horvátok) a magyar történelem eltérő szakaszaiból. Mindegyik történet-pár egyikében a magyarok voltak az áldozatok, a másikban pedig az elkövetők. Egy példa a ‘magyarok, mint áldozatok’ történetre:

A magyar sereg 1526. augusztus 29-én felvonult Mohácsnál. A török sereg is felfejlődött, a csata egy napig tartott, a küzdelem végén a magyarok a Duna felé menekültek. Kb. 16-20000 magyar esett el.

Minden szöveg elolvasása után a résztvevőknek két érzelmet kellett tulajdonítani az általunk előzőleg összeválogatott tizenhat tételes érzelemlistáról a saját csoportnak, kettőt a külső csoportnak és kettőt önmaguknak. Az érzelemlista nyolc csoportközi érzelmet (*félelem, harag, undor, utálat, elégedettség, remény, csalódottság, lelkesedés*) négy kollektív érzelmet (*bűntudat, szégyen, megbocsátás, büszkeség*) és négy általános érzést (*öröm, szomorúság, kielégülés, megnyugvás*) tartalmazott, közöttük egyenlő arányban szerepeltek pozitív és negatív érzelmek. Ennek a kísérleti szakasznak a végén a személyeknek meg kellett ítélni az egyes külső csoportokkal való konfliktus lezártságának mértékét egy hétfokú skálán, ezt egy további független változóként kezeltük.

Eredmények

Két-mintás t-próbával vetettük össze a saját csoportnak és a külső csoportoknak tulajdonított érzelmeket egyrészt elkövető-áldozat felbontásban, másrészt lezárt-lezáratlan konfliktus szerint szétválasztva. Az eredmények jellegzetes mintázatot mutatnak. A magyarokat, mint elkövetőket több *reménnyel* ($t=2,73$, $p<0,01$), *csalódottsággal* ($t=4$, $p<0,001$), és *lelkesedéssel* ($t=3,2$, $p<0,5$) jellemzik. A külső csoportok ugyanebben a pozícióban több *elégedettséget* ($t=3,9$, $p<0,001$) mutatnak. A magyarok áldozatként több *félelmet* ($t=3,8$, $p<0,001$), *csalódottságot* ($t=4$, $p<0,001$) és *lelkesedést* ($t=2,5$, $p<0,5$) fejeznek ki, míg a külső csoportokat a megítélők úgy látják, hogy gyakrabban érznek *haragot* ($t=3,4$, $p<0,001$), *utálatot* ($t=3,3$, $p<0,001$) és *undort* ($t=2,7$, $p<0,5$).

Három érzelem, melyeket általában kollektív érzelemként kezelnek, saját és külső csoport vonatkozásában is viszonylag magas számban fordult elő. A magyarokat, mint elkövetők több *bűntudat* és *szégyen* jellemzi ($t= 4,18$, $p<0,001$; $t = 4$, $p<0,001$; sorrendben), a *büszkeség* érzése elkövető szerepben viszonylag magas gyakorisággal fordul elő akár a saját csoport, akár a külső csoport esetén (0,86 és 0,83; sorrendben). A magyarokat úgy írták le a kísérleti személyek, mint akik még akkor is *szomorúak*- összevetve a külső csoportokkal- amikor éppen elkövető pozícióban vannak ($t= 2,15$, $p<0,05$) és áldozatként ez a tendencia még kifejezettebb ($t=2,83$, $p<0,001$). Ezzel ellentétben, a külső csoportok agresszív tettek elkövetőiként a magyaroknál *kielégültebbnek* látszanak ($t=-3,74$, $p<0,001$).

Ami a kísérleti személy önmagának tulajdonított érzelmeit illeti: az elkövető szituáció jellegzetes érzelmei a *szégyen* (1,2), a *bűntudat* (0,6), a *szomorúság* (1,2) és a *csalódottság* (1). A *szomorúság* (1,8) jellemző érzelem áldozat helyzetben is, ezenkívül itt még a *haraggal*, (0,93), *utálattal* (0,57) és az *undorral* (0,48) találkozunk jelentős számban. A *megbocsátás*,

amely a saját és a külső csoportoknál szinte teljesen hiányzott, a kísérleti személyek részéről mérsékelt gyakorisággal tűnik fel akár elkövető, akár áldozat pozícióban (0,36 és 0,3; sorrendben). Az adatok amúgy abból adódnak, hogy átlagban hányszor választották a személyek saját maguknak az egyes érzelmeket a hat elkövető és a hat áldozat történetben.

Logisztikus regressziót alkalmaztunk a személyek érzelmi válaszaira, hogy megvizsgáljuk: a csoportközi konfliktusok észlelt lezártsága vajon közvetítő változóként működik-e az érzelmi reakciók alakításában. A *megbocsátáson* kívül mindegyik érzélem esetén szignifikáns eredményt kaptunk ($p < 0,01$ vagy $p < 0,001$). Az eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezettek minél lezártabbnak vélnek egy történelmi csoportközi viszályt, annál nagyobb *büszkeségről* és *elégedettségéről* számolnak be. Másfelől, a személyek minél inkább lezáratlannak látnak egy csoportközi konfliktust, annál nagyobb *csalódottságot*, *utálatot*, *undort*, *haragot*, *szomorúságot*, *bűntudatot* és *szégyent* éreznek vele kapcsolatban.

Ahogy láthattuk a saját csoportnak tulajdonított és a kísérleti személyek által átélt érzelmek gyakran hasonlóságot mutatnak. Korrespondancia- analízisünk azt mutatja, hogy nagyon erősen szignifikáns korrespondancia mutatkozik meg, ha egymáshoz illesztjük az érzett és tulajdonított érzelmeket ($\chi^2=401.52$, $p < 0.001$).

Értelmezés

Értelmezésünk szerint az a jellegzetes érzelemmintázat, amit a kísérleti személyek a magyar nemzethez és az egyes külső csoportokhoz rendeltek, a kollektíven reprezentált történelmi pályából ered, amely narratívumok formájában szerveződik és terjed, és ennek velejárójaként természetesen érzelmi reakciókat hordoz. Amikor a történelem reprezentációja a kollektív emlékezetben nagy hatalmakkal és a szomszédos népekkel vívott folytonos küzdelemként jelenik meg, ahol a hősiesség győzelmeket sorra kudarcok és hosszan tartó elnyomás követi (László, Ehmann és Imre, 2002; Liu és László, 2007), *a félelem és a remény* váltakozása akárcsak a *lelkesezés* és a *csalódás* érzéseinek egymásutánisága hatja át a történetet. *Eredményeink alapján ezeket a csoport-alapú érzelmeket a magyar történelmi pályához kapcsolódó érzelmeknek nevezzük.*

A kulturális érzélem-kutatások (pl. Markus és Kitayama, 1991) felhívják arra a figyelmet, hogy ugyanaz az érzélem megjelölés eltérő konnotációkkal bírhat, két külön társas epizódot fedhet le a kulturális és társadalmi tényezőktől függően. Ez a kulturális változékonyság érvényes magyarázó elv a nálunk megjelenő *remény* esetén is, melyet a történelmi pályához kötődő érzelmek közé soroltunk. A remény az amerikai vagy izraeli

narratívának ugyanúgy szerves része, mint a magyarnak, ugyanakkor az amerikaiak reménye a jóvátételhez, az optimista életszemlélethez illeszkedik (Bellah, 1967; McAdams, 2006), Izrael esetén pedig a tudatos kognitív előretervezésként értelmezhető (Jarymowicz és Bar-Tal, 2006). A magyarok reménye a sorozatos kudarcok nyomán lép fel, és abbéli hitüket jelezheti, hogy a dolgok pozitív fordulatot vesznek. Mindegyik érzés az adott nemzet narratív identitás struktúrájából, adott történelmi tapasztalataiból vezethető le.

További figyelemreméltó eredmény kutatásunkban, hogy a kísérleti személyek érzelmi szintén nem függetlenek a kollektív emlékezettől és összefüggést mutatnak a saját csoportjuknak tulajdonított érzelmekkel. A hasonlóság az átélt és tulajdonított érzelmek hasonlóságai még feltűnőbbek a történelmi pálya érzelmek tekintetében.

A történelmi eseményekkel kapcsolatos érzelmi reakciók egy része, mely az identitás szempontjából tartósan jelentősnek bizonyul, különféle közvetítő közegeken keresztül hagyományozódik át egyik generációról a másikra. A következő vizsgálatban egy további áthagyományozó közeg, a hivatalos történetírás és a naiv elbeszélők történelem történeteinek érzelm reprezentációjának elemzésével folytattuk a történelmi pályához kötődő érzelmek megismerését.

II. Vizsgálat: A történelem érzelmi reprezentációja a történelemkönyvekben és néphistóriai elbeszélésekben

Másodjára a hivatalos történetírás narratíváit választottuk analízisünk tárgyául. A történelem tankönyvek ma is egyik fő közvetítő csatornáik annak a szocializációs folyamatnak, melynek során az újabb generációkhoz áthagyományozásra kerülnek a nemzet múltjáról alkotott reprezentációk. A hivatalos történetírás elbeszélései meglehetősen szabályozott formáját képviselik a történelmi narratívumoknak, ezért a tankönyvekből válogatott leírásokat kiegészítettük a szójhagyományban élő néphistóriai szövegekkel- vagyis laikus személyek történelemmel kapcsolatos beszámolóival.

Az NKFP6-00074/2005 számú pályázata támogatásával összeállított, kb. 220 000 szóból álló szövegtörzs egyik részét tíz, a magyar történelem legjelentősebb eseményeit (honfoglalás, államalapítás, tatárjárás, török hódoltság, Osztrák- Magyar Monarchia, Trianon, II. Világháború, Holocaust, 1956-os forradalom, rendszerváltás) magukba foglaló általános – és középiskolai történelemkönyvekből vett szövegrészletek képezték, melyeket különválogattunk aszerint, hogy a benne szereplő esemény pozitív vagy negatív. A törzs

másik felét 500 személy ezen eseményekről szóló naiv elbeszélése alkotta, hasonlóan a történelemkönyvekhez pozitív-negatív felosztásban.

A történelmi szövegek narratív pszichológiai elemzésében az egyes érzelmeken kívül külön kezeltük a pozitív és negatív érzelmek kategóriájába tartozó érzelmeket. Ezenkívül előző, kísérleti elrendezésben vizsgált történelmi reprezentációban megjelenő érzelmek közül kiemeltük azokat, melyek jellegzetesen a magyarokhoz kapcsolódtak, s melyeket akkor *történelmi pályához kapcsolódó érzelmeknek* neveztük (ezek: *a félelem, a remény, a lelkesedés, a szomorúság és a csalódás*).

Narratív pszichológiai tartalomelemzés és az érzelem-modul

A narratív pszichológiai tartalomelemzés (László, Ehmann, Péley és Pólya, 2000; László, 2010) az elbeszélések és a pszichikus világ szerveződése között korrespondanciát feltételez. A narratív pszichológiában az identitás nem más, mint folyamatosan újraszerkesztett élettörténet (Ricoeur, 2001). Eszerint az elbeszélés nyelvi alakzataiból kibonthatók azok az élményminőségek és élményszervezési módok, melyek az elbeszélőt jellemzik, legyen az akár egyén, akár csoport. A pszichológiai jelentést hordozó szavak azonosítása, vagyis a kvalifikálás után azokat kvantitatív módszereknek veti alá, így ötvözve a kétféle eljárást, mely lehetővé teszi a pszichológiai folyamatok egzakt vizsgálatát.

A tudományos narratív pszichológiai tartalomelemzésben a nagy terjedelmű szövegek automatizált elemzéssel történik. Jelen kutatásban ehhez a NooJ nyelvtechnológiai eszköz (Silberztein, 2009) adta lehetőségeket használtuk. Narratív Kutatócsoportunk (<http://narrativpszichologia.pte.hu/>) olyan modulok kifejlesztésén dolgozik, melyek a szövegek pszichológiai szempontból jelentőséggel bíró tartalmi-strukturális jellemzőit kezelik. A szövegben előforduló érzelmek megtalálására kifejlesztett érzelem-modul tartalmaz egy érzelemszótárt (lásd Fülöp és László, 2006) a magyar nyelv érzelmi kifejezéseinek gyűjteményével. Ez az érzelemszótár került be a NooJ nyelvtechnológiai fejlesztő környezetbe, melyben a szavak pontos nyelvtani környezetének meghatározásával alkalmunk nyílik a magyar nyelv sajátosságait szem előtt tartó nyelvtani szerkezetek keresésére és a találatok csoportosítására. A morfoszintaktikai elemzés után lehetőség van a találatok szemantikai jeggyel (pl. ÉRZELEM) való ellátásra. Egy további művelet segítségével pedig az érzelem-találatokhoz hozzárendelhető az adott érzelem ágense és recipiense.

A vizsgálatban alkalmazott történelmi szövegek automatizált elemzése tehát a NooJ nyelvtechnológiai eszköz érzelem-moduljának segítségével valósult meg. A tankönyvek és néphistóriai szövegek analízise, a bennük előforduló érzelmek kódolása és kategorizálása után megnéztük azok eloszlását az egyes csoportok között, majd a gyakoriságokat érzelmenként és érzelmekategóriánként kí-négyszet próbával vetettük össze.

Eredmények

A narratívumokban előforduló 57- féle érzelem közül a három leggyakrabban megjelenőt tekintettük a csoport jellegzetes érzelmi reakciójának a történelmi események érzelmi reprezentációjában. Történelemlkönyvek esetén a saját csoportnak tulajdonított érzelmek közül a *félelem* (78), a *remény* (68) és a *lelkesedés* (27) fordultak elő leggyakrabban, míg a külső csoportoknál ezek a *félelem* (19), a *bizalom- bizalmatlanság* (12), az *öröm* (12) és a *tisztelet* (12) voltak. Néphistóriai elbeszélésekben magyarok oldaláról a *szenvedés* (42), a *félelem* (32) és a *lelkesedés* (15) dominálnak (a *remény* (12) érzése rögtön utánuk következik). Más nemzetbelieknél pedig leggyakrabban az *utálat* (22), a *szenvedés* (17) és a *tisztelet* (13) érzései jelennek meg.

A következő lépésben a történelemlkönyvekben és a néphistóriai szövegekben kí-négyszet próba segítségével összevetettük a saját csoportnak és a többi nemzetnek tulajdonított érzelmek relatív gyakoriságát, melyet az egyes csoportoknak tulajdonított összes érzelem és az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságainak hányadosaiból kaptunk.

Történelemlkönyvek

Mind a tíz jelentős történelmi eseményt figyelembe véve több szignifikáns eltérés mutatkozik a saját csoport és a külső csoport között a történelemlkönyvekben az érzelemtulajdonítás tekintetében. A magyarokhoz nagyobb számban kötődik *szomorúság* ($\chi^2(1) = 6,42$ $p < 0,01$) és *remény* ($\chi^2(1) = 5,35$ $p < 0,05$), míg más nemzetek tagjaihoz az olyan érzelmek, mint a *tisztelet* ($\chi^2(1) = 10,16$ $p < 0,001$), a *rokonszenv* ($\chi^2(1) = 10,07$ $p < 0,01$), a *bizalom* ($\chi^2(1) = 5,29$ $p < 0,05$), a *felháborodás* ($\chi^2(1) = 5,15$ $p < 0,05$) vagy a *lenézés* ($\chi^2(1) = 8,52$ $p < 0,01$) (4. táblázat).

A *történelmi pálya érzelmek* tulajdonításában jelentős fölény tapasztalható a saját nemzet tagjaihoz kapcsolódóan ($\chi^2(1) = 10,02$ $p < 0,01$).

Pozitív és negatív események érzelmei a történelemkönyvekben

A történelemkönyvekben szereplő pozitív és negatív eseményeket leíró részeket ezután különválasztottuk és így is megnéztük a magyarok és a más nemzetbeliek érzelmi reakcióinak különbségeit. Arra jutottunk, hogy ezek a fent említett különbségek főként a negatív történetek érzelmi reprezentációjának köszönhetőek. A *remény* érzése a negatív értékkel bíró történelmi időszakoknál még szélsőségesebb módon kapcsolódik a magyarokhoz ($\chi^2(1) = 7,24$ $p < 0,01$) és itt a *történelmi pálya* érzelmek magyar fölénye még nyilvánvalóbb ($\chi^2(1) = 11,21$ $p < 0,001$). Mindemellett a pozitív történeteknél a *szomorúság* és *csalódás* markánsan megjelenik a magyaroknak tulajdonítva ($\chi^2(1) = 6,06$ $p < 0,01$), szemben az *örömmel*, ami a külső csoportokhoz kapcsolódik ($\chi^2(1) = 3,69$ $p < 0,05$). Tendenciaszerűen pedig azt találjuk, hogy a saját nemzetbeliek *elégedetlensége* gyakoribb reakció.

Néphistóriai szövegek

A naiv elbeszélésekben, amiket a megkérdezett kísérleti személyek adtak a magyar történelem sarkalatos történéseiről, szintén összehasonlítottuk a saját nemzet és más nemzetek összefüggésében megjelenő érzelmeket. A következő érzelmi megnyilvánulásokban jelentkeznek eltérések saját és más nemzetekhez tartozók között: a magyarok több *félelmet* ($\chi^2(1) = 5,2$ $p < 0,05$), *lelkessedést* ($\chi^2(1) = 6,07$ $p < 0,01$) kapnak, a *remény* tendenciaszerű különbséget mutat a magyarok javára, a külső csoportok tagjai pedig *tiszteletet* ($\chi^2(1) = 7,74$ $p < 0,01$) és *utálatot* ($\chi^2(1) = 18,93$ $p < 0,001$) fejeznek ki gyakrabban. A *történelmi pálya* érzelmek a magyar nemzetbelieknél tűnnek fel többségben ($\chi^2(1) = 10,61$ $p < 0,001$).

Pozitív és negatív események érzelmei a néphistóriai szövegekben

Akárcsak a történelemkönyveknél, a naiv elbeszéléseknél is elkülönítettük a pozitív és a negatív történelmi események szövegrészeit, és ebben az esetben is inkább a negatív történelmi eseményeknél érvényesült a *történelmi pálya* érzelmek saját nemzethez kötődő megjelenése. A negatív történeteknél még a *szenvedés*, *fájdalom* reakciói tűnnek fel a magyarokra jellemzően ($\chi^2(1) = 3,62$ $p < 0,05$).

A történelemkönyvekben és a néphistóriai szövegekben megjelenő érzelmek különbségei

Végül összevetettük a történelemkönyvek és a naiv elbeszélők szövegeinek érzelmetulajdonításait. Ami az egyes érzelmeket illeti, a néphistóriai narratívumokban több *szenvedés* ($\chi^2(1) = 54,56$ $p < 0,001$) és *szégyen* ($\chi^2(1) = 4,91$ $p < 0,05$) és általában *negatív*

érezem ($\chi^2 (1)= 25,05$ $p<0,001$) szerepel a saját csoport reprezentációjában, míg a történelemkönyvekben több *remény* ($\chi^2 (1)= 6,81$ $p<0,01$) és *csalódás* ($\chi^2 (1)= 4,01$ $p<0,05$). A történelmi pálya érzelmek tendenciaszintű különbséggel a történelemkönyvekben fordulnak elő gyakrabban a naiv elbeszélésekhez képest.

Értelmezés

Eredményeink nemcsak azt mutatják, hogy összhang tapasztalható a hivatalos történetírásban és a mindennapi tudásban foglalt elképzelések között arról, hogy mi tekinthető jellegzetesen magyar érzelmi reakciónak a történelmi eseményekre vonatkozóan, hanem azt is, hogy az ezekben a történelmi szövegekben található érzelmi profil megegyezik a kísérleti helyzetben kapott mintázattal. A korábban történelmi pálya érzelmeként aposztrofált *félelem*, *remény*, *lelkesezés*, *szomorúság*, *csalódás* érzelmek-együttes olyannyira dominál a nemzeti érzelmeképben, hogy a saját csoport érzelmi válaszainak a történelemkönyvekben közel felét, a naiv elbeszélésekben több mint harmadát teszik ki és mindenütt szignifikánsan nagyobb mértékben kötődnek a magyarokhoz, mint más nemzetekhez. A szövegekben spontán módon előforduló érzelmek közül a *szemvedés*, *lelki fájdalom* megnyilvánulásai tartoznak még a legjellemzőbb érzelmek közé. Az érzelmek ilyen dinamikus alakzata azt sugallja, hogy az egyes érzelmeket nem érthetjük meg a társas-társadalmi kontextus figyelembe vétele nélkül.

Egyes eredmények külön magyarázatra szorulnak. Érdekes kérdés, hogy a történelemkönyvekben miért jelenik meg még hangsúlyosabb mértékben a *remény* érzése a negatív helyzetekben magyar oldalról vagy miért dominál a *szomorúság* és a *csalódottság* a saját csoportnál éppen a pozitív történéseknél az *öröm* helyett és miért jelenik meg ugyanitt sokkal nagyobb *elégedetlenség* ($\chi^2 (1)= 7,83$ $p<0,01$) és *harag* ($\chi^2 (1)= 6,35$ $p<0,05$), mint a negatív eseményekben. Ugyanígy az a tendencia, hogy a történelmi pálya érzelmek különbségei negatív szituációkban még szembetűnőbbek, tovább erősíti a történelmi dimenzió bevezetésének szükségességét az eredmények értelmezésében. Egy olyan nemzet esetében, amelynek történelme bővelkedik a kudarcokban, az átmeneti pozitív fordulatok is csalódást, elégedetlenséget, haragot szülnek, ellentétben például egy olyan népcsoporttal, akik számára a pozitív esemény tartós békét, demokratikus fejlődést jelent. Ahogy azt a László, Ehmann, Imre (2002) vizsgálatot idézve megjegyeztük: a magyar kollektív emlékezetben, a pozitívan értékelt események lényegében a középkorban befejeződnek. Ha a későbbi századokban fel is tűnnek, a pozitív események mind negatívba fordultak, bukással és elnyomással végződtek.

Ez a mintázat csak ismétlődött a történelem folyamán és ebben a formában épült be a kollektív emlékezetbe. Ilyen történelmi tapasztalatok nyomán létrejött érzelmi működésben értelmezhetővé válik a frusztrált- elkeseredett hozzáállás olyan fordulatok esetén, melyek egy másik nemzet számára akár az optimizmust hívnák elő, vagy a reménybe való kapaszkodás éppen akkor, amikor a dolgok rosszabbra fordulnak.

A hivatalos történetírás szerepe változásokon ment keresztül az elmúlt évszázad során, mégis a tankönyvek által megjelenített történelem ma is a kollektív emlékezet egyik, ha nem legfőbb mediátora, amely jelen kutatásban meglehetősen összecsengett a népi emlékezet által fenntartott történelemképpel-legalábbis az érzelmi reakciók vonatkozásában.

III. Vizsgálat: A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben

Végül, a harmadik kutatási fázisban, népszerű történelmi regények érzelm kifejezéseit tanulmányoztuk a nemzet reprezentánsainak minősülő karaktereknek a csoportközi kihívásokra adott érzelmi válaszai által. A regény, mint irodalmi műfaj, élményszerű leírásával teret enged a változatos érzelmi megnyilvánulásoknak, mégis adott történelmi kor miliójébe ágyazott, így magában hordozza az egész nemzetet érintő reprezentációkat (László, 2005; Liu és László, 2007). Fikcionális jellegénél fogva még érzékenyebb a társadalmi csoportok mentalitásának, élményszervezési módozatainak közvetítésére. A történelmi regények szereplői általában történelmi csoportközi konfliktusokban vesznek részt, ezeket a helyzeteket a saját csoportjuk szemszögéből szemlélik, és megjelennek náluk a csoporttagságból fakadó érzelmek.

Jelen vizsgálatban négy, a magyar nemzeti történelem alakulásában jelentős állomást elbeszélő történelmi regényt elemeztünk az érzelmi megnyilvánulások szempontjából. Ezek a regények a következők voltak: Kós Károlytól Az államépítő (1934), Gárdonyi Gézától az Egri csillagok (1899), Jókai Mórtól az Erdély aranykora (1852) és Jókai Mórtól A kőszívű ember fiai (1869).

Az egyes regények különböznek aszerint, hogy kik képviselik az eltérő érdekeket, teljes mértékben külső nemzetek tagjai vagy esetleg a magyar nemzethez tartozó csoportosulások- ennek megfelelően kezeltük a saját és külső csoporthoz tartozó érzelmeket.

Az érzelmeket az alábbi kategóriákba soroltuk: *pozitív* (például öröm, elégedettség, remény) - *negatív érzelmek* (szenvedés, csalódás, nyugtalanság); *elsődleges* (például harag, öröm, szomorúság) - *másodlagos érzelmek* (például büszkeség, büntudat, tisztelet); *én-*

központú- másik központú érzelmeken belül önkritikus érzelmek (például szégyen, büntudat, megbánás)- *társkritikus érzelmek* (például harag, megvetés, undor); *történelmi pálya érzelmek* (félelem, remény, lelkesedés, csalódottság, szomorúság). Ezek a kategóriák az értelmezésben alkalmazott szociálpszichológiai jelenségek szempontjainak érvényesítését segítették.

A regényekben előforduló érzelmek megkeresésére a NooJ program érzelm-modulját alkalmaztuk. A regények automatizált elemzése, a bennük előforduló érzelmek kódolása és kategorizálása után megnéztük azok eloszlását az egyes csoportok között minden irodalmi alkotás esetében, majd a gyakoriságokat érzelmeként és érzelm kategóriáinként khí-négyzet próbával vetettük össze.

Eredmények

Az országépítő

A magyar-német összehasonlításban: a magyarok több *örömet* ($\chi^2(1)= 4,34$ $p<0,05$), míg a németek több *haragot* kapnak ($\chi^2(1)= 31,41$ $p<0,05$). Összevetve a reformer és a hagyományörző tábor azt tapasztaljuk, hogy az István-pártiaknál túlsúlyban találhatóak a *negatív érzelmek* ($\chi^2(1)= 5,42$ $p<0,05$), különösen a *szomorúság* ($\chi^2(1)= 5,71$ $p<0,05$), náluk ugyanakkor kevésbé dominálnak az *öröm* ($\chi^2(1)= 5,6$ $p<0,05$) kifejezései, míg a Koppány vezette hagyományörzőknél a *társkritikus érzelmek* ($\chi^2(1)= 4,54$ $p<0,05$) és a *büszkeség* ($\chi^2(1)= 4,24$ $p<0,05$) a jellemzőbbek. S bár a magyar és a német nemzet tagjainak tulajdonított történelmi pályás érzelmek tekintetében nem található eltérés, a reformer és a hagyományörző csoportoknál megállapítható, hogy István királynál és támogatóinál gyakrabban jelennek meg a magyar *történelmi pályához kötődő érzelmi reakciók* ($\chi^2(1)= 5,47$ $p<0,01$).

Egri csillagok

A magyarok részéről több *szomorúság* ($\chi^2(1)= 3,98$ $p<0,05$) és *szenvetés* ($\chi^2(1)= 4,85$ $p<0,05$), míg a törökök részéről több *harag* ($\chi^2(1)= 17,77$ $p<0,001$), *utáltat* ($\chi^2(1)= 5,27$ $p<0,05$) és *megvetés* ($\chi^2(1)= 4,63$ $p<0,05$) vagyis *társkritikus érzelmek* ($\chi^2(1)= 24,67$ $p<0,001$) tűnik fel az ábrázolásban. A morális érzelmek másik csoportjában, az *önkritikus érzelmekben* magyar dominancia tapasztalható ($\chi^2(1)= 3,97$ $p<0,05$).

Erdély aranykora

Ami a két nemzet érzelmeit illeti, a magyarok és törökök között a *szomorúságban* eltérés van a magyarok javára ($\chi^2(1) = 5,49$ $p < 0,05$) a *harag* pedig a török félnél jelenik meg fölényben ($\chi^2(1) = 5,9$ $p < 0,05$). Ami a *történelmi pályához kötődő emóciókat* illeti, nem állapíthatunk meg különbségeket az egyes csoportok között sem a nemzetek között, sem a magyar nemzetben belül.

A kőszívű ember fiai

Összevetve érzelmi szempontból a forradalom- és Habsburg- pártiakat, előbbieket a *szomorúság* ($\chi^2(1) = 7,68$ $p < 0,01$), a *szeretet* ($\chi^2(1) = 3,56$ $p < 0,05$) és *önkritikák kifejező morális és empátikus* ($\chi^2(1) = 5,03$ $p < 0,05$) *érzelmek* reprezentálják, míg a Habsburg szimpatizánsokat a *haragot* ($\chi^2(1) = 4,94$ $p < 0,05$), *utálatot* ($\chi^2(1) = 23,8$ $p < 0,001$), *megvetést* ($\chi^2(1) = 11,52$ $p < 0,01$) magukba foglaló *társkritikus érzelmek* ($\chi^2(1) = 21,27$ $p < 0,001$) és a *gyönyör* ($\chi^2(1) = 15,97$ $p < 0,001$) jellemzik leginkább.

A *történelmi pályás érzelmek* megoszlása tendenciaszerű különbséget mutat a forradalmárok és a Habsburg-pártiak között, a pozitív identitásmentát közvetítő forradalmár magyarok nagyobb számban mutatják ezeket az érzelmeket.

Értelmezés

Ha az összes regényben tekintjük a saját –és külső csoport tagjainak tulajdonított érzelmeket, megfigyelhetjük, hogy a saját csoport reprezentációjában mindenütt a *szomorúság* és az azzal rokonítható *depresszív jellegű érzelmek* (*csalódás, kétségbeesés, gyász, fájdalom, stb.*) dominálnak. A *depresszív érzések* kimagasló, a külső csoportoktól szignifikánsan eltérő előfordulása a saját csoportnak tulajdonítva akár 'Az országépítő'-ben ($\chi^2(1) = 5,29$ $p < 0,05$), akár az 'Egri csillagok'-ban ($\chi^2(1) = 7,91$ $p < 0,01$), akár az 'Erdély aranykorá'-ban ($\chi^2(1) = 5,38$ $p < 0,05$) vagy 'A kőszívű ember fiai'-ban ($\chi^2(1) = 5,9$ $p < 0,05$) megfigyelhető. Ezeket az eredményeket- a *depresszív érzelmeket* önálló kategóriának tekintve- az 1.táblázatban foglaltuk össze.

'Az országépítő'	Reformer (258)	Hagyományörző (60)
	27,13*	10
'Egri csillagok'	Magyarok (1152)	Törökök (208)
	23,61**	12,98
'Erdély aranykora'	Magyarok (1090)	Törökök (167)
	15,41*	7,78
'A kőszívű ember fiai'	Forradalmár (1384)	Habsburg-párti (359)
	18,64*	12,25

1. táblázat. A depresszív érzelmekben (fáradtság, szomorúság, fájdalom, sértettség, magány, stb.) megjelenő különbségek a négy regényben (zárójelben az összes érzelem száma)

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott, a saját csoport eredményei piros kerettel kiemelve
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

A depresszív érzelmek mellett, esetenként még az önkritikus morális érzelmek (szégyen, zavar, büntudat) jellemzik a magyar csoportot, míg a külső csoportról alkotott reprezentációk a társkritikus érzelmek (harag, undor, megvetés) köré szerveződnek, amelyeket 'A kőszívű ember fiai'-ban olyan hedonikus érzelmek egészítenek ki, mint a gyönyör vagy a szenvedély.

Ez az érzemeltulajdonítási tendencia nemcsak magyar-nem magyar kategóriában ragadható tetten, hanem a magyarok táborán belül is azok képviselik a depresszív-önkritikus érzelmi beállítódást, akik a nemzet történelmében a pozitív azonosulási mintát szolgáltatják, vagyis azok a csoportok, akiket a pozitív nemzeti identitás részeseiként/alakítóiként értékelt az utókor. Ugyanígy a magyarok közül az ellenazonosulási minta hordozói, hasonlóan a külső nemzetekhez, olyannak ábrázoltnak, akik a társak felé erkölcsi kritikával élnek, akik ellenséges, elutasító (társkritikus) érzésekkel viseltetnek a másik iránt.

Megvitatás

Kutatási eredményeinket három szinten értelmezhetjük. Egyrészt a szociális identitás (Tajfel, 1978; Tajfel és Turner, 1979), a csoportközi érzelmek (Smith, 1993; Mackie és Smith,

1998; Mackie, Devos és Smith, 2000) és a kollektív érzelmek modelljeibe (például Doosje, Branscombe, Spears és Manstead, 1998) beemeltük a történeti dimenziót, s ezáltal eredményeink hozzájárulnak a jelenidejű csoportközi érzelmi reakciók jobb megértéséhez. Másrészt, a szociális reprezentáció (Moscovici, 1984; 1988) és a kollektív emlékezet narratív modelljeivel (lásd László, 2005) összhangban az érzelmek társadalmi-kulturális elméleteit (például de Rivera, 1992; Bar-Tal, Halperin és de Rivera, 2007) a történeti pálya fogalmának kidolgozása révén kiegészítettük a történetileg kialakult és áthagyományozott érzelmi megküzdési mintával. Végül, de nem utolsó sorban, eredményeink hozzájárulnak a magyar nemzeti identitás érzelmi dinamikájának megismeréséhez. Ez utóbbi kapcsán eredményeink alátámasztják, részben tovább árnyalják Bibó Istvánnak (2004) a közösségi alkatra vonatkozó gondolatait.

Bibó István az általa 'közösségi hisztériának' nevezett lelkiállapotot a közép-kelet európai régió államainak történeti fejlődéséből vezette le. Bibó szerint a nemzet alapjait érintő veszteségek sorozata a csoport élményszerveződésének központi magjává vált. Az éretlen társadalmi szerkezet nem volt képes konstruktív módon továbblépni ezeken a veszteségélményeken. Az irreális területi elképzelésekhez való ragaszkodás, a kudarcokon való rágódás, az elérhetetlen visszaszerzéséhez fűzött remények beteljesedésének hiánya szükségszerűen csalódásokhoz, egyfajta *depresszív beállítódáshoz* vezetett, amelyben *remény és szomorúság, lelkesedés és csalódás* elkerülhetetlenül követik egymást.

Eredményeinkhez egy hipotetikus dinamikai magyarázatot is fűzhetünk. A nemzeti keretek bizonytalansága Bibó szerint egy mindent átható félelmi állapothoz vezet, amely nagyban meghatározza a csoport viselkedését. A tartós félelem akár egy trauma, alacsony szintű kognitív és érzelmi folyamatokat mozgósít, egyfajta készenléti állapotot idéz elő, melyben a megismerési folyamatokat beszűkülnek, egyedül arra irányulnak, hogy a szenvedő bizonyosságot nyerjen az élmény újra bekövetkezésének elmaradásáról vagy megszűnéséről. Konstruktív fejlődés helyett a már meglévő sémák aktivizálódnak. A kívülre irányuló indulatokkal egyidejűleg megjelenik az esetleges saját felelősség mérlegeléséből fakadó önvád, így erre az állapotra az ambivalens érzések elegye jellemző. Mániás felhangoltság, lelkesedés az egyik oldalról és depresszív önvád a másik oldalról. Alapjaiban depresszív viszonyulás áll elő, ami a veszteségekből fakadó szomorúsággal és az integritás fenyegetettségéből származó szorongással párosul.

A depresszív működésmód jóvátételi törekvésekkel jár, a megélt sérülések helyrehozásának szándékával. Abban az esetben azonban, ha ez a jóvátétel sikertelennek bizonyul, ha nincs elég idő arra, hogy konszolidálódjak a viszonyok, és időben gyorsan

követik egymást a nemzetet érő veszteségek, ahogy az Magyarország esetén történt, akkor áll elő a *trauma* élménye. Több tényező tesz egy eseményt traumatikussá, ezek lehetnek olyan külső meghatározó faktorok, mint például az a tapasztalat, hogy az események a csoport kontrolljától függetlenül történnek; a külső támogatás elmaradása; az, hogy aránytalanok és ismétlődőek a megpróbáltatások; de lehetnek olyan belső tényezők is, mint például a csoporton belüli együttműködés hiányának érzése; a csoporton belüli érdekek széthúzása vagy a megosztás, a kibeszélhetőség lehetőségének elmaradása. Ez utóbbi, a sérelmek és igazságtalanságok elhallgatása kétszeres traumát teremt, amely egyrészt magából az elszenvedett veszteségből, másrészt az azt övező közöny megéléséből tevődik össze. A megosztás képtelensége szintén éretlen csoportműködésre utal, amely elakadásokat mutat az érzelmi feldolgozás terén. A XX. század tragikus eseményeit követő időszakok jól szemléltetik a tabuvá válás folyamatát. A kibeszélhetetlenség nemcsak a nemzeten belül, hanem a külső nemzetek felé is érvényesült. A történések megmaradnak személyközi szinten, ami pedig gátolja azt, hogy a csoport mint csoport reagáljon az eseményekre és túllépjen a megrázkódtatásokon. Gyászmunka nélküli gyással a traumákat nem lehet feldolgozni.

Egy olyan ország esetén, mint Magyarország, melynek történelmében visszatérő tapasztalatként jelentek meg a veszteségek, súlyos megpróbáltatások, egymást erősíthetik a negatív reakciók. Az emlékezés folyamata persze alapvetően szelektív jellegű, melyben a felejtés legalább annyira aktív tevékenység, mint az emlékezés. Az áthagyományozás megszakadása csakis akkor fordul elő, ha már előzőleg átvették a múlt emlékeit az előttük levőktől. Az emlékezés aktusában, a felejtés ellen való munkában a népi emlékezetnek jelentős szerepe van (Gyáni, 2007).

Magyarország történelmében ismétlődő jelleggel fordultak elő olyan események, melyek az ország integritásában jelentettek sérülést. Az ország részekre szakadása, az idegen elnyomás, a huszadik században a területek kétharmadának elvesztése tükröződik abban az integrálatlanságban és megosztottságban, hogy sok esetben a történelemben, ennek megfelelően a regényekben is, nemzeten belüli csoportok képviselik az összeütköző, egymással összeférhetetlen érdekeket, törekvéseket. Árulók, ellenazonosulási minták egyazon nemzethez tartozók közül kerülnek ki. Egy nemzet életében hosszasan fennálló elnyomás, erőszak, diktatúra kialakítja a félelem, a tagadás és a hallgatás érzelmi klímáját, ami gátolja a személyközi és a társadalmi kommunikációt, individualista hozzáállást alakít ki és elszigeteli az embereket egymástól (de Rivera, 1992). Az újabb és újabb vereségek, amely az ország területi integritását is érintik, egyre megterhelőbbek, hiszen valójában sosem megy végbe egy-egy ilyen esemény után a jóvátétel. Elfogadás, megfelelő feldolgozás hiányában a sérülés

nyomán előállt krízis csak prolongálódik, és nem hozza meg a sikeres megküzdés megtapasztalásának és a fejlettebb megoldási módok felé való továbblépésnek a lehetőségét. A tagadás, az ambivalens érzések a valóság megfelelő érzékelésének kerékkötői, valójában csak az elérhetetlen területek visszaszerzésének illúzióját, az idealizált múltbéli állapotoknál való megtapadást idézik elő. A későbbi krízishelyzeteket a csoport egyre súlyosabb akadályként éli meg, nő a regresszív megnyilvánulások megjelenésének valószínűsége. Ahelyett, hogy a krízis során megélt próbatétel a meglévő struktúrák újrászerveződéséhez vezetne, a kevésbé hatékony védekezési módok rögzülnek, a legegyszerűbb elhárító mechanizmusok mozgósulnak. Bármely fejlődési szinten való megakadás éretlen érzelmi megoldásokat hoz létre, melyek aktiválódni fognak valahányszor meghatározó, érzelmi kihívást jelentő esemény történik.

Összefoglalásul, vizsgálataink alapján tehát elmondhatjuk, hogy a csoport ismétlődő tapasztalataiból származó együttes élmények létrehozzák az érzelmi válaszok egyfajta konvergenciáját, amely nemcsak egy adott korszak eseményeiben osztozó érzelmi hajlandóságát kapcsolja össze, hanem a nemzeti identitás időbeni folytonossága révén a nemzedékek egymás után következő sorainak érzelmi reakcióit is. Ez az érzelmi mintázat beépül a múltból alkotott reprezentációkba, az érzelmi reakciók terén mutatkozó kongruencia hozzájárul a csoport identitásának megőrzéséhez.

Irodalom

Bar-Tal, D., Halperin, E., de Rivera, J., (2007): Collective Emotions in Conflict Situations: Societal Implications, *Journal of Social Issues*, 63, (2), 441—460.

Bellah, R. (1967): Civil religion in America. *Daedalus*, 96, 1.21.

Benedict, R. (1946): *The chrysanthemum and the sword; patterns of Japanese culture*. Boston: Houghton Mifflin.

Bibó, I. (2004): *Válogatott tanulmányok*. Budapest: Magvető Kiadó

de Rivera, J. (1992): Emotional climate: Social structure and emotional dynamics. In: Strongman, K. T. (szerk.), *International review of studies on emotion*, (2) 199—218. New York: John Wiley.

Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., Manstead, A. S. R. (1998): Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 872–886.

Flick, U. (1995): Social Representations. In: Smith, J., Harré, R., Langenhove, L. (szerk.): *Rethinking Psychology*. London: SAGE Publications. 70-96.

Fülöp, É., László, J.(2006): Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével, *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged*

Gergen, K. J, Gergen, M. M. (1988): Narrative and the self as relationship. In: Berkowitz, L. (szerk.), *Advances in experimental social psychology* (21). San Diego, CA: Academic Press.

Gyáni G. (2007): *Relatív történelem*. Budapest: Typotex

Halbwachs, M. (1925): *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Alcan.

Halbwachs, M. (1941): *La Topographie Légendaire des Évangiles en Terre Sainte: Étude de Mémoire Collective*. Paris: Presses Universitaires de France

Halbwachs, M. (1950): *La mémoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France.

<http://narrativpszichologia.pte.hu/>

Jarymowicz, M., Bar-Tal, D. (2006): The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36, 367–392.

Jovchelovitch, S. (1995): Social representations in and of the public sphere: towards a theoretical articulation. *Journal for the theory of social behaviour*, 25, (1), 81-102.

László, J. (1997): Narrative organisation of social representations. *Papers on Social Representations*, 6, (2), 93–190.

László J. (2005): *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába*. Pszichológiai Horizont; Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó

László, J. (2008): Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28, (4), 301–317.

László, J. (2010): A tudományos narratív pszichológiai tartalomelemzés és a pszichológiai tartalomelemzés hagyományai (megjelenés alatt)

László, J., Ehmann, B., Imre, O. (2002): Les représentations sociales de l’histoire: la narration populaire historique et l’identité nationale. In Laurens, S., Roussiau, N. (szerk.): *La mémoire sociale. Identités et Représentations Sociales*, 187–198, Rennes, Université Rennes.

László, J., Ehmann, B., Péley, B., Pólya, T. (2000): A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 20, (4) 367-390.

Liu, J. H., Hilton D. (2005): How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology*, 44, 537–556.

Liu, J.H, László, J. (2007): A narrative theory of history and identity: Social identity, social representations, society and the individual. In: Moloney, G., Walker, I. (szerk.): *Social representations and history*, 85-107, Palgrave-Macmillan.

Mackie, D. M., Smith, E. R. (1998): Intergroup relations: Insights from a theoretically integrative approach. *Psychological Review*, 105, 499-529.

Mackie, D. M., Devos, T., Smith, E. R. (2000): Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 602-616.

Markus, H., Kitayama, S. (1991): Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.

McAdams, D. P. (2006). *The redemptive self: Stories Americans live by*. Oxford University Press.

Moscovici, S. (1984): The Phenomenon of Social Representations. In: Farr, R. M., Moscovici, S. (szerk.) *Social Representations*, 3-70, Cambridge University Press, Cambridge

Moscovici, S. (1988): Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 211-250.

Ricoeur, P. (2001): A narratív azonosság. In: László J., Thomka B. (szerk.) *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. 15-27. Budapest: Kijárat

Shweder, R.(1991): *Thinking Through Cultures*. Harvard University Press.

Silberztein, M. (2009): NooJ Manual: a Linguistic Annotation System for Corpus Processing. www.nooj4nlp.net

Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In Mackie, D. M., Hamilton D. L. (szerk.), *Affect, cognition, and stereotyping: Interactive processes in group perception*, 297-315, San Diego: Academic Press.

Tajfel, H. (1978) (szerk.): *Differentiation between social groups*. London: Academic Press.

Tajfel, H., Turner, J. C. (1979): An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: Austin, W. G., Worchel, S. (szerk.): *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA, Brooks-Cole .

Az értekezés témakörében készített publikációk

Ehmann B., Balázs L., Fülöp É., Hargitai R., László J. (2009): A NooJ alapú narratív pszichológiai tartalomelemzés alkalmazása pszichológiai állapotváltozások monitorozására úranalóg szimulációs kísérletben. VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged, In: *MSZNY Konferencia konferenciakötete*, Szegedi Egyetemi Kiadó, pp. 295-304.

Ehmann, B., Balázs, L., Fülöp, É., Haritai, R., Kabai, P., Pólya, T., Vincze, O., László, J. (2009): Content Analytic Monitoring of Psychological Status of Crew on Long-term Space Mission. 17th IAA Humans in Space Symposium, Moscow, Russia, June 7-11, 2009. *Book of Abstracts*, p. 36.

Fülöp, É. (2008): Az érzelmek reprezentációja történelmi regényekben és történelemkönyvekben, *Megismerés, reprezentáció, értelmezés, 10 éves a PTE Pszichológiai Doktori Iskolája*, 99-114.

Fülöp, É., László, J.(2006): Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével. IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia konferenciakötete*, Juhász Nyomda, Szeged, (2006), 296-304

Fülöp, É., László J. (2007): Az érzelmek reprezentációja történelmi regényekben és történelemkönyvekben, V. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia konferenciakötete*, Juhász Nyomda, Szeged, 219-235

Fülöp, É., Péley, B., László, J. (2010): A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben, *Pszichológia* (kézirat elfogadva)

László, J. Fülöp É., (2006): The role of attachment patterns in emotional processing of literary narratives. In: L. Dorfmann, C. Martindale, V. Petrov (eds.) *Aesthetics and innovation*. Cambridge Scholars Press, 257-273

László, J., Fülöp, É. (2010): A történelem érzelmi reprezentációja a történelemkönyvekben és naiv elbeszélésekben in *Történelemtanítás - Online történelemdidaktikai folyóirat* (XLV.) I/3. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/laszlo-janos-%E2%80%93fulop-eva-a-tortenelem-erzelmi-reprezentacioja-tortenelemkonyvekben-es-naiv-elbeszelesekben-01-03-02/>

László, J., Fülöp, É., (2010): Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban, a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyozása (közlésre benyújtva)

Szabó, Zs. P., Banga, Cs., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Szalai, K., László J (2010): A nyelvbe kódolt társas viszonyok- Az implicit szemantika szociálpszichológiai kutatása (közlésre benyújtva)

Szabó, Zs. P., Banga, Cs., Fülöp, É., László J. (2010): A csoportalapú érzelmek kutatása a szociálpszichológiában, *Magyar Pszichológiai Szemle* (kézirat elfogadva)

Az értekezés témakörében tartott hazai és nemzetközi konferencia előadások

Bigazzi S, László J, Vincze O, Fülöp É, Szabó Zs (2006): A new social psychological model of nationalism: Historical changes and psychological resistance, *VIII. International Conference on Social Representations: Media and Society. Rome, Italy*, august 28-september 01

Fülöp, É. (2006): Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével, *IV. Magyar Számítógépes Konferencia, Szeged*, december 7-8.

Fülöp, É. (2007): Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével, *XV. MAKOG Konferencia, Eger*, január 19-21.

Fülöp, É. (2008): Emotional representation of Hungarian history, *8th Alps-Adria Psychology Conference, Ljubljana*, október 2-4

Fülöp, É, László, J. (2007): Distribution of different types of emotions between in-groups and out-groups in Hungarian historical novels and history books, *Political Linguistics, Warsaw*, september 13-15.

Fülöp, É., László J. (2007): Az érzelmek reprezentációja történelmi regényekben és történelemkönyvekben, *V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged*, december 6-7.

Fülöp, É., László J. (2008): A csoportközi viszonyok történelmi dimenziójának hatása a csoportközi érzelmekre, *A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése, Nyíregyháza*, május 22-24.

Fülöp, É., László J. (2008): A történelem érzelmi reprezentációja, *A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése, Nyíregyháza*, május 22-24.

Fülöp É., László J. (2008): Effect of historical dimension of intergroup relationships on intergroup emotions, *EAESP, Small group meeting, Groningen*, June 6-9

Fülöp, É., László J. (2008): Effect of historical dimension of intergroup relationships on intergroup emotions, *EAESP General Meeting, Opatija*, June 10-14

Fülöp É., László J. (2008): A történelmi események érzelmi következményei a jelen csoportközi viszonyokra, *Fiatal Kutatók Fóruma, Budapest*, December 5.

Fülöp, É., László, J. (2010). History as a context of inter-group emotions, *CERE, Lille*, May 22-24

Fülöp, É., Péley, B., László, J. (2010): A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben, *A Magyar Pszichológiai Társaság XIX. Országos Tudományos Nagygyűlés, Pécs*, május 27-29

László, J., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Szalai, K., Vincze, O. (2008): Historical texts as group narratives: Narrative patterns reflecting inter-group, inter-ethnic and inter-national relations, *18th Annual Meeting of the Society for Text and Discourse, USA*, July 12-15, pp. 53

László, J., Fülöp, É. (2006): The role of attachment patterns in emotional processing of literary narratives, *X. International Congress of IGEL, Munich*, August 5-9.

László, J., Fülöp, É. (2008): Emotional consequences of historical events of contemporary inter-group relations, *11th International Conference on Language and Social Psychology, Tucson, USA*, July 16-20, pp. 20

Pólya, T., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Kabai, P., Vincze, O., László, J. (2008): Occurrence of Psychological Perspective, Narratives about National History In: *18th Annual Meeting of the Society for Text and Discourse. Memphis, USA, July 12-15*

Pólya, T., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Kabai, P., Vincze, O., László, J. (2008): Narrative perspective in historical narratives, *18th Annual Meeting of the Society for Text and Discourse. Memphis, USA, July 12-15*